◊ Kelemen Emese

Hiszen csak közönséges mutatványosok vagyunk

Berniczky Éva: *Várkulcsa, mesterek, kóklerek, mutatványosok, szemfényvesztők*. Magvető Kiadó, Budapest, 2010

Berniczky Éva *Várkulcsa* című novelláskötete húsz, egymáshoz szorosan kapcsolódó történetet mesél el. Körkörösen haladunk a vár körül, megismerjük a lakókat, a természetet, a hangulatokat és a színeket. A narrátor maga az író, szubjektív véleménynyilvánítással vezet körbe minket. Leleplezi a szereplőket, feltárja legféltettebb titkaikat. Rajtakapjuk a kakasszállítót, amint szállítmányából kivégez párat, hogy a varrodás lányoknak adja, megtudjuk, hogy Forintos nemcsak bádogos, hanem késdobáló, és a kis Lolika saját magának az anyja. A narrátor eközben a perifériáról tekint le az eseményekre, mesél, bemutat, kommentál: „és Berniczky Éva az Ung fölött a várhegyről, padlásszobája ablakából figyeli mindezeket" (fülszöveg). Viszont el is helyezi magát a forgatagban, a színes kavalkádban, ahol minden színnek hangulata van. Élénk, erős színekkel dolgozik, megjelenik a királykék egy viharkabáton, a szemafor zöldje a felszolgálólány mandulaszemében, a virágok tarkasága, valamint a „cinóbervörös", „pikkelyszürke" és a „halottkék". Festményszerű karneváli hangulat uralkodik a szövegekben, színek, illatok forgataga, ahol több nyelven beszélő, különös szerzetek fordulnak meg. A farsangi utcai felvonuláson egymást követik a mutatványosok. Fellép a poloskaidomár ikerpár, Golubin, a szennyeshordó-fiú történetében zsonglőrmozdulattal gurítják a betegeket a hordágyról az ágyra, Pantyó színes maszkja a velencei karnevál hangulatát varázsolja a szürke betondarabokra, a hős anya aranyérmeket (vagy a meg nem született fiait?) dobál a játékautomatába, a *Secondhand eső* Macsikája zsonglőri ügyességgel válogatott ollókat a kezébe.

A színek mellett jelenik meg a vér motívuma is. Teligára, a kakasszállítóra nem tudják rábizonyítani a kakaslopásokat, a vér eltűnik, tisztaság marad utána. „A közökben kinövő fű élénkzöld, nincs rajta rozsdás elszíneződés, a hiányos kövezet, a föld vértelen marad utána. Ezen az élettel telt részen

senki rá nem bizonyíthatja a lopást, egyetlen árva csepp el nem árulja, hogy valamivel korábban arra járt" (13). A fekete és fehér kontrasztja először a kéményseprőnél jelenik meg, aki a fák fehérre meszelésével szentségteleníti meg fekete uniformisát, alázza meg magát. A címadó novellában a bádogos vágja meg ujját. A fekete-fehér képbe várjuk a vörös nedv beáramlását, viszont ez misztikusan elmarad. „Feketére cserzett bőre ijesztő fehéren nyílt meg, de ujjbögyei hasítékából nem vér folyt, vagy ha igen, hát színtelenül és megállíthatatlanul szivárgott. Nem a vöröset hiányoltam, a vérzés láthatatlansága borzasztott el" (47); „a víz nem válik vérre" (61), mondja a narrátor, viszont a tej vérré válik. A *Galambtej, galambvér* című novella „hősének" naponta lecsapolják két deci vérét. Cserébe tejet kap, amit a nővérek néha odakozmálnak, amitől a tejnek ocsmány szaga lesz, szinte ihatatlanná válik. A fiú ennek ellenére orrát befogva mégis magába tölti az életet adó nedüt. „Annyi ereje azért mindig maradt, hogy a hátára kapja a szennyes maradékát, és elinduljon vele a konyha felé, ahol megkaphatta a járandóságát, liter tejet a két deci véréért. Színes arca fehérre váltott, amikor az utolsó kortyot lenyelte, de Golubinnak ez is jól állt" (132).

Antihősökkel találkozunk, torz, groteszk figurákkal. Megcsömörlött életük bizarr részleteibe tekinthetünk be. A fikció és a valóság keveredik, túlzással teremti meg az eltúlzott alakokat. A kelet-európai közeg távolkeleti mesék hangulatát árasztja óriásokkal, törpékkel, mesebeli lényekkel. A groteszk ábrázolás a test átmeneti voltát mutatja meg, a még készen nem levő, de már halódó anyagot. A befejezetlenség, a folyton változó test titka ez, ami összefogja a kisiklott életeket.

A szereplők metamorfózisokon mennek keresztül. Idomulnak környezetükhöz, egymáshoz. *A fű kinő* című novellában a kakasszállító hasonlít az állataira, Polánya „nemcsak a tartály horpadt formáját vette fel, hanem ráadásul még úgy is tett, mintha szürke reggeleken szórakozásból egyenesen a saját testéből merné a tejet a kannában végződő óriás alumíniumkanalával a pultra készített edényekbe" (16). A *Fogyóholdban* című novella kis Pantyója beleolvad a kétméteres kerítés falába, hogy így töltse ki a hiányzó részeket. Csak a feltűnő maszk árulja el a nőt, nyaktól lefelé teljesen eggyé vált a betondarabokkal. Arca mosolysírósra dermedt, maszkja változatos, feltűnő színekben pompázott, olyan volt, mint egy farsangi álarc. „Nem a láthatatlanná vált teste hiányzott annyira, inkább a mutatványos, aki a produkció végén majd annak rendje-módja szerint újraegyesíti asszisztensnője kint rekedt fejét a fal másik oldalára került törzsével" (35). A narrátor Forintossal és fiával válik eggyé, mintha a kenyér helyett az ő életével teltek volna el. Egymás szokásaihoz igazodtak szó nélkül, mintha kicserélték volna őket.

Az anyaság motívuma, a női identitás kerül előtérbe, ami már Berniczky *Méhe nélkül a bába* című regényében is kulcsfontosságot nyer. A narrátor és a Forintos család anya-szerepe egymásra vetül, összecsúszik. „Mindkét karomat a magasba emelte és beleillesztette a késnyomok közé. A méretemre szabták, mintha mindig is én álltam volna ott felemelt kézzel, a parányi jelek engem rajzoltak körbe a fában. [...] Döbbenten feszültem abba a pózba, amelyikbe a fiú igazított, kielégített, hogy megtaláltam a helyemet, semmivel sem kívántam többet" (53). Ez a motívum szerepel *Az Istenszülő*ben, ahol Szák Imre halálesetével találkozunk két perspektívából. Száki, ahogyan mindenki nevezte, a Tisza szülötte volt, vízbe fulladása visszatérés a gyökerekhez. Születése mitikus: édesanyja szülésénél a Tisza volt az alkalmi bába, ami kiragadta a gyereket anyja testéből. Az első leírás objektív, a narrátor elmeséli a tragikus esetet. A második perspektíva a diplomata autóban ülő elbeszélése. Két világ találkozása ez, a feltartott nem érti, miért olyan fontos Száki visszatérése oda, ahonnan érkezett, ahogy őt sem értik meg, miért kell neki sietni. Ám azonban „[v]alahol kvittek egymással, mert ő sem képes, nem is akar visszafelé élni, úgy, ahogyan ezek a kopott, színtelen emberek pörgetnek visszafelé" (63).

Érdekes metamorfózis figyelhető meg Molnár Lolikánál, aki saját édesanyja szerepébe lép. Az identitását vesztett lány saját apja oldalán köt ki, aki bár tisztába van vele, hogy Lolika a lánya, mégis elveszi feleségül. A lány apja/férje alávetettje. Érzi, tudja, hogy valami nincs rendben a kapcsolatban, nem érzi helyénvalónak. Zavaros álmok, bizarr képek kísértik éjszakánként. Egyszerre vonzza és taszítja. Blauné, aki szintén tudott az egészről, nem nyitotta fel a lány szemét. „El kell hitetnünk velük, hogy valami más tölti be annak helyét, aki, vagy ami már nem létezik" (97). Lolika betölti már nem létező anyja helyét. Csiri, a *Reszkető békacomb* szereplője többször is átváltozik, egyre jobban hasonlítva anyjára. A nő madár volt, amire lánya később rájön, meggyőződik róla. Az anyja férje kedvéért mégis emberré változott, leborotválta a tollakat, a pelyheket pedig leégette magáról. Csiriben a madárösztön születésétől fogva benne van, amit igyekszik elfojtani magában. Tudja, hogy ösztönei elő fognak törni, mert csak így tudja szeretőjét maga mellett tartani. Az idő múlásával átváltozásai egy újabb metamorfózist indítanak el, ami anyjához teszi hasonlóvá. „Ahogy öregedett, bőre ráncaiban, a dudorodásokból kidugták fejüket a szőrtüszők. Nőni kezdtek a nem is olyan rég leborotvált tollak, megerősödtek a leperzselt pihék. Az arca mind jobban hasonlított az anyjáéra. Ha tükörbe nézett, nem ijedt meg, azt hitte, Rabár kedvéért vált ilyenné, azért, mert rettegett attól, hogy eljön a nap, amikor hajthatatlansága majd hősies pózzá merevedik" (151–152).

Monumentális alakjai a novellák sorának Viktor és Viktória, a poloskaidomár ikerpár. Mesebeli méreteik Gulliver utazására emlékeztetnek. A hatalmas testvérpár mellett a berendezés és a fagylaltozó vendégei is liliputinak hatnak. A két óriás megtévesztésig hasonlít egymásra, magasságuk megegyezik, nem lehet megkülönböztetni, hogy melyikük a férfi és melyikük a nő. Alakjuk egymásra vetül, egy személy két megnyilvánulása, nemi identitásban különböző egységes lélek. Egy lélek két testben. Szintén eltúlzott alak Kacsala bácsi, az *Elefantiázis* című novella szereplője. Hatalmasra növekedett nemi szerve teszi pokollá az életét. Egyedül várja sorsa alakulását, tehetetlenségében egerek fogságba ejtésén mesterkedik. Örömét leli a parányi állatok életükért vívott harcában. „Különben is, mióta kórosan növekvő tagjaiban magas vérnyomáson zajlottak a történések, beérte falatnyi tragédiákkal, amelyek életében játszódtak ugyan, de aránytalan méreténél fogva közvetlen szereplőjükké nem válhatott" (109). Az óriás Kacsala bácsi és az apró egerek szintén Liliput világába kalauzolják az olvasót. A hatalmas ember dióbéllel csalogatja kelepcébe az áldozatait, végignézi tusájukat, majd kedvére szabadon ereszti őket a kertben. Majd az egész kezdődik elölről, mint egy ördögi kör.

Berniczky Éva rejtett utalásokat sző bele a történetekbe, amelyekkel visszautal a *Méhe nélkül a bába* című regényére. Mindkét szövegvilág kelet-európai hangulatot áraszt, a földrajzi adottságok elszigetelést mutatnak. Több kultúra szorul ezekbe a zárt terekbe. Az elszigetelt terület sajátos világképet hordoz magában. A lakosok állandó érintkezésben vannak egymással, közös a valóságuk, közösek a titkaik. A bizarr, borzongató jelenetek számukra megszokottak, hétköznapiak. A multikulturáltság leginkább a nyelvben mutatkozik meg. Míg a regényben egy keveréknyelvű naplót fordít az elbeszélő, addig a novellákban különböző emberek különféle nyelvi kultúrája jelenik meg. A többnyelvűség mégsem válik a novellák fő szálává, fontos motívum, de nem hangadó. Szövegszerű önreflexió Forintosék rogyadozó árnyékszéke. „Tulajdonképpen nem is kellett volna a roskatag építmény hatása alá kerülnöm, valahonnan nagyon ismertem. Az első percben nem is dőlt el, mi nő bennem a másika fölé, déjà vu érzés a fejemben, a gyomromat emelő émelygés, vagy a hirtelen rám törő elviselhetetlen vizelési inger" (55). Az ismerős környezet akkor válik igazi visszautalássá, amikor megjelenik a mellékhelyiségre száműzött kenyértartó. „A halódásban egyedül a sötét ülőke szélén meghúzódó kenyértartó hirdette a maga oda nem illésével az életet" (55).

Lehet-e ez a valóság? „A valóság álom, az álom valóság, a valóság a valóság, az álom az álom?" (96). Nemcsak az olvasó bizonytalanodik el a történetek igaz-hamisságától, hanem maga az elbeszélő is. A *Rovarírás*

című novellában a mesének tűnő szürreális képzetek igaz történetekké formálódnak, a valóság és mese között még jobban elmosódik a határ. „Vasárnap délután volt, amikor rádöbbentem, hogy a nagyanyám mindig, még a földtől legelrugaszkodottabbnak tűnő történeteiben is, színtiszta életét mesélte" (100). Ahogy a nagymama elárulja magát, úgy lepleződik le a narrátor is. Feltárja különös látásmódját, fantáziája játékát. A megteremtett karakterek léteznek is meg nem is, az életből meríti őket, máskor az élet merít belőle. „Mielőtt kitalálhattam volna a főmosómestert, összeakadtam eleven másával. Sajnos hajlamos vagyok a találkozások elkapkodására, valami kóros türelmetlenséggel keltem életre fikcióimat" (122). Gond nélkül fér meg egymás mellett a mágikus fantázia, a maga eltúlzott figuráival és az objektív, már-már kegyetlen valóság. A két világ közötti átjárás átmenetivé válik, nehéz elválasztani egymástól.

Berniczky Éva maga is mutatványossá válik, önmaga szereplője lesz. Világlátásával bemutatja, hogy a valóság és képzelet között keskeny sáv húzódik meg, amik között szabad és zavartalan az átjárás. Csak egy kis zsonglőrködés kell hozzá.